

Kokkuvõte kordusuuringust „Lapse osalemine pereelus“



Helika Saar, Helen Karu

MTÜ Lastekaitse Liit

„Räägi mulle ja ma unustan, näita mulle ning ma ehk jätan meelde, kui osalen, siis saan kindlasti aru.“

Konfutsius

Uuringu eesmärk oli selgitada välja laste osalus pereelus, vanemate kasvatuspraktikad (sh karistusviisid), laste arvamus selle kohta ning toimunud muutused praktikas ja hoiakutes võrreldes 2008. aastaga.

Eestis elas 2016. aasta 1. jaanuari seisuga 258 835 last vanuses 1–18 eluaastat (Statistikaamet 2016). Tänapäeval elavad lapsed väga erinevates perekondades ning töö ja perekonnaelu ühildamine tekitab perekonnaliikmetele uusi väljakutseid. Lapse arengu ja heaolu edendamisel on peamine roll endiselt perekonnal. Pere on lapse esimene ja üks olulisemaid õppekeskkondi, kodus saab laps esimesed osalus kogemused läbirääkimistes ja otsuste tegemises (Richter ja Zartler 2011, 9). Paraku on laste osalust pereelus nii Eestis kui ka mujal maailmas vähe uuritud.

MTÜ Lastekaitse Liit on sel teemal korraldanud mitu uuringut. Viimane uuring viidi läbi 2015. aastal ja järgnevalt tutvustatakse selle tulemusi.

Uuringu taust

Ajavahemikul mai – oktoober 2015 viis Lastekaitse Liit läbi uuringu, mille eesmärk

oli selgitada välja laste osalus pereelus, vanemate kasvatuspraktikad (sh karistusviisid), laste arvamus selle kohta ning toimunud muutused nii praktikas kui ka hoiakutes võrreldes 2008. aastaga.

Tegemist oli kordusuuringuga 2008. aastal läbi viidud arvamusküsitlusele, mille teostas uuringukeskus Klaster Lastekaitse Liidu tellimisel. Et andmeid saaks võrrelda, küsitleti ka sellel korral 13–14-aastaseid lapsi. Kokku osales uuringus 500 last, kellest 338 olid eesti ja 162 vene emakeelega, 236 vastajat olid mees- ja 264 naissoost. Lastel oli küsimustikule võimalik vastata kas eesti või vene keeles, kaasatud olid ka puudega, asenduskodudes elavad ja majanduslikes raskustes olevate perede lapsed¹.

Lastekaitse Liit on varem läbi viinud ka uuringud „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides“ (2013, osales 688 last) ja „Laste ja noorte osalus ja kaasamine

¹ Paberil ankeete jagati nii MTÜ Lastekaitse Liit Remniku õppe- ja puhkekeskuse suvistes laagrivahetustes kui ka koolides üle Eesti.

koolis” (2014, osales 1787 last). Siis oli eesmärk välja selgitada laste osalusvõimalused eri keskkondades ja küsida nende arvamust oma õiguste tagamise kohta. Rõhutab ju ka lapse õiguste konventsioon lapse arengu terviklikust, iga lapse individuaalsust ja sünnipärase potentsiaali realiseerimise tähtsust (Petrén ja Hart 2005, 40–55).

Lapse osalusõigus

Lapse õiguste konventsiooni (1991) järgi on igal lapsel õigus üles kasvada ühiskonnas, mis edendab nii tema arengut kui ka heaolu. Konventsioon tunnustab lapse õigust olla ära kuulatud ja avaldada arvamust igas teda puudutavas küsimuses. Täiskasvanud ei tohi rutiinselt otsustada asju lapse eest, vaid last on vaja kuulata enne teda puudutavate otsuste tegemist.

Bioökoloogilise käsitluse järgi on lapse ja keskkonna interaktsioon kahesuunaline ja vastastikune, st laps mõjutab perekonda ja perekond last (Bronfenbrenner 1979, Reinomägi jt 2014, 6 kaudu). Aina rohkem on hakatud rõhutama seda, et laste hääl peab olema ühiskonnas kuuldav ja arvesse võetud ning lapsed peavad olema kaasatud neid puudutavate otsuste tegemisse eri tasanditel alates perekonnast kuni kõige kõrgema tasandi otsustusprotsessideni (ÜRO Lapse Õiguste Komitee 2013, Karu jt 2012). Selleks et lapse õigus osaleda võiks efektiivselt rakenduda, on vaja ka selgeid sotsiaalse ja poliitilise kultuuri muutusi (Hakalehto-Wainio 2014, 133–164). Uus lastekaitseadus (2014) on samm sellel teel, samuti võib hea muutusena välja tuua kohalike omavalitsuste volikogu valimistel valimisea langetamise 16. eluaastani (*Eesti Vabariigi ...* 2015).

Uuringu tulemused

Uuringust selgus positiivne tendents, et lisaks laste üldise rahulolu tõusule arvestatakse võrreldes 2008. aastaga peredes laste arvamusega oluliselt rohkem². „*Mul on hea meel, et minu arvamus tähendab midagi, sellest piisab,*” tõdeb üks 13aastane tüdruk. Nii nagu oli 2008. aastal, võetakse laste arvamust kõige rohkem kuulda spordi- ja huviringide valikul, vähenenud on aga laste arvamuse küsimine seoses taskuraha üle otsustamisega. Venekeelsete laste vanemad võtavad laste arvamust veidi sagedamini arvesse kui eestikeelsete laste vanemad.

Enamikul lastel on ettepanekuid, millistel teemadel nad sooviksid perekonnas rohkem kaasa rääkida. Üks näide puudutab taskuraha: „*Ma sooviksin rohkem kaasa rääkida pere majanduslikel teemadel.*” Teine aga seostub kooli ja sõpradega suhtlemisega: „*Minu kooliasjad ja vaba aeg sõpradega*”. Rohkem tahaksid lapsed kaasa rääkida ka reiside ja vaba aja teemadel: „*Ma tahaksin ka sõna sekka öelda, kui juttu tuleb ühistest otsustest nt puhkusele sõitmine*”, ning pereasjades üldiselt: „*Uue maja kujundamisel.*” Samas sooviksid lapsed vanematega rohkem rääkida ka oma muredest: „*Et mu isa pruugiks vähem alkoholi ja et ma saaksin otsustada, mis mulle kõige parem on.*”

„Lapse õiguste ja vanemluse monitooringust” (Karu jt 2012) ning ka Lastekaitse Liidu 2013. a ja 2014. a uuringutest ilmneb, et lapsed soovivad osaleda nii neid kui ka neid ümbritsevat keskkonda puudutavates otsustusprotsessides. Lapsed peavad vajalikuks, et neil oleks võimalik oma arvamust perekonnas avaldada ja et nende arvamusega perekonnas arvestataks: „*Kui sinult küsitakse nõu, võetakse tõsiseltvõetavana ning osatakse arvestada*

² Uuringust selgus, et peaaegu kolm neljandikku lastest (72%) leiab, et nende arvamusega arvestatakse perekonnas kas väga sageli (21%) või sageli (51%), samas 2008. a arvestati laste arvamusega väga sageli (12%) või sageli (40%) vastajate peredes.

inimõigustega.” Butleri, Robinsoni ja Scanlani (2005, 61) Suurbritannias läbi viidud uuringust selgus, et lapsed tõlgendavad „õiglust” peres kui demokraatliku viisi, kuidas osaleda neid ja nende pere tegemisi puudutavates küsimustes (ingl *democracy of the family*), samuti pidasid vastanud võimalust perekonnaasjades kaasa rääkida olulisemaks kui oma tahtmise saamist.

Suhted perekonnas

Sarnaselt 2008. aasta tulemustega, peavad lapsed häid suhteid perekonnas väga oluliseks: „*Need on väga tähtsad, et maailmas hakkama saada.*” Usaldus, austus, hoolimine, vaba suhtlemine ja ausus, arvamusega arvestamine, heatahtlik suhtumine on laste jaoks olulised häid suhteid kirjeldavad märksõnad. Peresuhtes ei ole võrreldes 2008. aasta tulemustega olulisi muutusi toimunud.

Samas on hea meel tõdeda, et laste suhtes isaga on toimunud teatud positiivne edasimineku³, samuti pöörduvad nad muredega senisest enam ka isa poole. Nii eesti- kui ka venekeelsed lapsed nimetavad endiselt suhteid isaga halvemateks, kui on suhted teiste pereliikmetega. Halbade suhete puhul märgivad lapsed ennekõike arvamusega mitte arvestamist, ignoreerimist, tülitsemist, aga ka füüsilist ja vaimset vägivalda. Peamiselt on laste ja vanemate vahelised probleemid seotud kas kooli või lapse vaba aja veetmisega. Paraku toovad lapsed oma vastustes välja ka väga tõsiseid probleeme: „*Vanematega (isaga) on keerulised suhted, iga asja peale ta tõstab häält, karistab.*” „*Iga mu väiksemgi liigutus on ema ja teiste arvates vale.*”

Lastele on lisaks headele suhetele perekonnas oluline ka asjaolu, et neil oleks võimalik oma muredega mõne usaldusväärse isiku poole pöörduda. Võrreldes 2008. aastaga saavad lapsed rohkem lähedastega oma muredest rääkida⁴. Kahjuks tuleb tõdeda, et suurenenud on ka nende laste arv, kellel ei ole oma murega kellegi poole pöörduda (seda kinnitas lausa 12% venekeelsetest lastest, eestikeelsetest 3%).

Reeglid perekonnas

Võrreldes 2008. aastaga on vähenenud perede arv, kus igapäevaelu reeglid lepatakse kokku kõigi pereliikmete arvamusi arvestades (45% → 39%) ja tervikuna on suurenenud vanemate otsuste osakaal perekonda puudutavates küsimustes (30% → 43%). Kahjuks ei ole võimalik uuringu tulemustest järeldada, mis võiks olla selle muutuse põhjus.

Igas perekonnas tuleb ette, et kokku lepitud reegleid vahel rikutakse. Kui 2008. aastal vanemad sellistel puhkudel ennekõike noomisid, siis nüüd on noomimist ja karjumist peredes vähem.

Distsiplineerimisviisi valik on oluline, kuna lisaks igapäevaelu korraldamisele on see ka protsess, millega õpetatakse lapsele ühiskonna väärtusi ja normatiivset käitumist (Wissow 2002, Karu jt 2012, 31 kaudu). Positiivne on, et vanemad nüüd sellisel juhul pigem arutavad küsimust rahulikult ja püüavad lapse käitumist mõista. Kolmandikus peredes piiratakse kokkulepitud reeglite rikkumise korral lapse vaba aja tegevusi⁵. Samas tuleb tõdeda, et füüsilise karistamise⁶ tendents on võrreldes 2008. aastaga väikeses tõusus.

³ Kokku 79% lastest hindab oma suhteid isaga väga heaks (53%) või pigem heaks (26%). Aastal 2008 oli vastav näitaja 75% (vastavalt väga heaks 47% ja pigem heaks 28%).

⁴ Lastel on alati keegi kelle poole pöörduda 38% → 58%.

⁵ Uuringust selgub, et ennekõike rakendavad vanemad karistusviisina interneti kasutamise piiramist (48%), suurenenud on ka sõpradega kokkusaamise keelamine (vastavalt 32% ja 29%) ja pere ühistegevustest kõrvale jätmine (vastavalt 18% ja 11%).

⁶ Uuringust selgus, et elu jooksul on füüsilise karistamisega kokku puutunud 6% vastanutest.

Võrreldes 2008. aastaga on suurenenud laste arv, keda on nurka saadetud (15% → 20%) ja/või löödud (13% → 14%) *näiteks rusikaga; vitsaga; kunagi väga ammu anti vitsa siis, kui olin Saastane; löödud isa alkoholi probleemi tõttu*. Neljandik lastest on puutunud kokku tutistamisega.

Lastel paluti vastata, kas ja kuidas nemad ise karistaksid oma lapsi, kui need on rikkunud kokkulepitud reegleid. Peaaegu 30% vastajatest kinnitas, et sellisel juhul nad ennekõike räägiksid oma lastega. Võrreldes 2008. aastaga on suurenenud nende laste arv, kes oma lapsi kokku lepitud reeglite rikkumise korral kindlasti ei karistaks (4% → 9%), kusjuures ilmnevad olulised erinevused keelegruppide võrdlemisel, nimelt venekeelsed lapsed on valmis reeglite rikkumise korral oma lapsi tihedamini karistama (vastavalt 32% ja 21%).

Iga laps vajab kiitust ja tunnustust ning sellest ilmajäämine võib lapsele tunduda karistusena ja talle halvasti mõjuda, näiteks võib see kaasa aidata ebakindla isiksuse kujunemisele (Kaplan 2006, 13). Peaaegu kolm neljandikku (74%) vastajatest kinnitas, et nende vanemad kas alati või sageli väärtustavad neid ja nende tegevusi. Võrdluses 2008. aasta tulemustega selgub, et nüüd reageerivad vanemad laste heale käitumisele rohkem kiitmisega ja kallistamisega. Samas ootavad vanemad oma lastelt ka rohkem (11% → 19%) kui 2008. aastal, eriti venekeelsete laste vanemad.

Laste ootused vanematele

Uuringust selgus, et tegevused, mida praegu pered koos lastega teevad, ei eelda iga pere-liikme aktiivset osalust (sugulaste/tuttavate

külastamine, TV vaatamine, ühine hommiku-, lõuna- ja õhtusöök, ostude tegemine). Samas soovivad lapsed aga rohkem teha ühistegevusi, mis eeldavad kogu pere aktiivset osalust: reisimine, sportimine, ühised lauau- arvutimängud ja väljasõidud⁷. Lapsed soovivad oma vanematega kõige rohkem rääkida neil teemadel, millest vanemad lastega igapäevaselt kõige vähem räägivad⁸. Eestikeelsed vastajad sooviksid rohkem rääkida suhetest vastassugupoolega (19%) ja probleemidest kodus (16%). Venekeelsed lapsed sooviksid rääkida oma vanematega rohkem probleemidest sõpradega (29%) ja suhetest vastassugupoolega (28%). Uuringust ilmnes positiivne tendents, et võrreldes 2008. aastaga saavad lapsed oluliselt rohkem oma vanematega eri teemadel arutleda.

Kokkuvõtteks

Lastele ja noortele annab see, kui lähedased kaasavaid neid otsuste tegemisse, signaali, et nende arvamus on oluline ning neid ümbritsev keskkond on sellest mõjutatud. Laste kaasamist ja osalemist neid puudutavates küsimustes saab edendada järjepideva vanemahariduse ja lapsi ümbritsevate spetsialistide koolitustega. Lastekaitse Liit peab vajalikuks ka edaspidi järjepidevalt ellu viia lapse õiguste konventsiooni rakendamist puudutavaid küsitlusi.

Aastal 2016 läbiviidud uuring keskendus keskkonnale, millega lapsed tänapäeval iga päev kokku puutuvad – internetile. Uuringu tulemusi esitleti 22. novembril Lastekaitse Liidu korraldatud lapse õiguste konventsiooni 25. ratifitseerimise aastapäevale pühendatud konverentsil. **S**

⁷ Võrreldes 2008. aasta uuringuga on soovide esikolmikusse lisandunud ühise sportimise soov, mis on võrreldes 2008. aasta uuringuga oluliselt suurenenud (20% → 34%).

⁸ Soovitud teemade pingerida on 2015. ja 2008. aastal sarnane.

Viidatud allikad

- Butler, I., Robinson, M., Scanlan, L.** (2005). Children's involvement in family decision-making. www.jrf.org.uk/file/35886/download?token=JV_CgK6U&filetype=findings (25.11.2016).
- Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seadus kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel valimisea langetamiseks** (2015). Riigi Teataja I, 15.05.2015, 1.
- Hakalehto-Wainio, S.** (2014). Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoses: Timo Koivurova, T, Pirjatanniemi, E. (toim.) Ihmisoikeuksien käsikirja. Tietosanoma. Tallinn, 133–164.
- Kaplan, S.** (2006). Miks on vaja muuta lastekaitse seadust? *Märka Last*, kevad: 13.
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., Suvi, H.** (2012). Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte. Tallinn: Praxis. www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/Lapse_õiguste_ja_vanemluse_monitooring_-_kokkuvote.pdf (25.11.2016).
- Lapse Õiguste Komitee** (2013). Üldkommentaar nr. 14, lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele, artikkel 3 par. 1. Mitteametlik tõlge: www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/%C3%9Cldkommentaar-nr-14.pdf (25.11.2016).
- Lapse õiguste konventsioon** (1991). Riigi Teataja II 1996, 16, 56.
- Lastekaitse Liit** (2013). Kokkuvõte uuringust „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides”. Tallinn. www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Uuring-%E2%80%9CLaste-osaluse-toetamine-ja-kaasamine-otsustusprotsessides%E2%80%9D.pdf (25.11.2016).
- Lastekaitse Liit** (2014). Kokkuvõte uuringust „Laste ja noorte osalus ja kaasamine koolis”. Tallinn. www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2015/10/Laste-ja-noorte-osalus-ja-kaasamine-koolis.pdf (25.11.2016).
- Lastekaitse Liit** (2015). Kokkuvõte uuringust „Lapse osalemine pereelus”. Tallinn. www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2015/11/LAPSE-OSALEMINE-PEREELUS-2015.pdf (25.11.2016).
- Lastekaitse seadus** (2014). Riigi Teataja I, 06.12.2014, 1.
- Petrén, A., Hart, R.** (2005). Lapse õigus arengule. Teoses: Lastekaitse Liit (toim.). Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas. Tallinn, 40–55.
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Laes, T-L., Krusell, S., Kutsar, D., Ilves, I., Abel-Ollo, K.** (2014). Lapse heaolu mõõtmise käsitlus. Tallinn: Statistikaamet.
- Richter, R., Zartler, U.** (2011). Children participating in family decisions. *Revista de cercetare si interventie sociala*, 32, 7–24.
- Statistikaamet** (2016). Statistika andmebaas, RV0212: rahvastik.
- Uuringukeskus Klaster** (2008). Noorte arvamusküsitlus. Tartu. www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2015/10/noorte-arvamusk%C3%BCsitlus.pdf (25.11.2016).